

ARKİTEKT

OCAK 1999 • SAYI 464 • YIL 67 • 500.000 TL.

Cumhuriyet'in Romansı Ressamlar Yurt Gezisinde 1938-1943

Cumhuriyet'in 75. Yıldönümü İçin Proje

Cumhuriyet Halk Partisi Halkevleri, 1938-1943 yılları arasında, altı yıl boyunca önde gelen ressamı bütünü illere göndererek 675 resim yaptırmıştı. 1944'te yapılan bu toplu sergiden sonra dağılan resimlerin büyük bir kısmının nerede olduğu bilinmiyor. Uzmanlar bir yıldır kayıp resimleri arıyor. Cumhuriyet'in 75. Yıldönümü için düzenlenen etkinlikte, bulunabilen resimler sergilenecek ve belgeler bir kitapta toplanacak. Böylece Cumhuriyet tarihinin bu kapsamlı projesinin yeniden değerlendirilmesi amaçlanıyor.

-Neden Cumhuriyet'in 75. Yıldönümü için bu konuyu seçtiniz?

Murat Ural: Yurt Gezileri ile ilgilenmemi Eşref Üren sağladı diyebilirim. Gerçi hep ilgilenmişim. Çünkü Cumhuriyet tarihinde devletin sanatla ilgili en büyük organizasyonlarından birisi. Düşünce ve uygulama bakımından belki de en önemlisi.

Eğer, Cumhuriyet döneminde devlet ve sanat ilişkileri üzerinde konuşulacaksa bu türden olayların belgelenmiş, tartışılmış olması gerekiyor. Yoksa tartışmalarda bilimsel bir temel sağlamak mümkün olmayabilir. 1997 yılında Eşref Üren'le ilgili sergi ve kitap çalışmaları yaparken, Üren'in eski bir yazısında "Yurt Gezileri'nde Ağrı ve Yozgata gitmiş, bir çok da resim yapmışım. En son Harita Genel Komutanlığı'nda olduğumu duymuştum. Bu resimlerim nerede?" diye sorduğunu okudum. Çok etkilendim. Bu resimlerin peşine düşmenin, bu olayı belgelemenin bir görev gibi üzerimde kaldığını hissettim. Bir deyişle Yurt Gezileri, benim Cumhuriyet dönemi resmi ile ilgili "romans"ım olmuştu.

-En büyük organizasyondur, dediniz. Yurt Gezileri nasıl örgütlenmişti?

Murat Ural: 1938-1943 yılları arasında, altı yıl boyunca CHP Genel Sekreterliği kanalıyla Halkevi, yani devlet "harcırah" vererek, dönemin önde gelen sanatçıları Türkiye'nin bütün illerine gönderiyor.

Bu, savaş koşullarında oluyor. O sırada Avrupa yanıyor, yıkılıyor. Türkiye'nin o günkü olanakları da fazla değil ama bu proje uygulanıyor. Her yıl, gidecek ressamı seçiliyor.

-Seçim nasıl yapılıyor? Katılacaklar nasıl seçiliyor?

Murat Ural: Bunu tam olarak bilemiyoruz. Gezi sonrası yapılan resimleri değerlendiren bir jüri olduğunu biliyoruz. Ancak gidecek sanatçıyı karşılayacak bir kurul var mıydı, varsa kimlerden oluşuyordu, bunu bilemiyoruz. Böyle bir kurul veya jüri olabilir. Geziler CHP tarafından organize edildiği için bu işte Ankara, yani Halk Evleri Genel Merkezi etkin konumda. Eser seçimi jürisinde, CHP'nin, Marif Vekaleti'nin, Halkevlerinin temsilcileri var. Bu kurula ayrıca sanatçılar da davet ediliyor. Sanatçılar dışındaki üyeler ressam olmasalar bile genellikle sanatla ilişkili kişiler. Devlet bu kurullara sanatçı davet ederken dikkatli davranıyor. Çünkü sanatçılar arasında gruplaşmalar ve tartışmalar var. Ayrıca hiç bir gruba dahil olmayanlar da var. Devlet bu gruplar arasında taraf olmak istemiyor, bu açık. 1939 yılında başlayan Devlet Resim ve Heykel Sergileri'nin seçim ve ödül jürilerinde, grupların ve bağımsızların temsilcilerine yer veriliyor. Yani bu konuda bir hassasiyet var. Bu nedenle Yurt Gezilerinde, sanatçı seçiminde de bir kurul olması akla yatkin geliyor.

-Kimler seçiliyor? Kurul veya değil, seçicilerin kriterleri var mı?

Murat Ural: Tam kriterleri bilemiyoruz. Ancak seçilen sanatçılara bakılırsa rastgele bir seçim olmadığı söylenebilir. Yaşlı kuşaktan sanatçılar var. Sadık Gökçü 65 yaşında ve Tokat'a gidiyor. Sami Yetik 60 yaşında İzmir'e gidiyor. Gidenlerin üçte biri 30-40 yaş kuşağı. Hemen her gruptan sanatçıya rastlanıyor. Hatta Abidin Dino, 1939 yılında geziye katılırken "D" grubu üyesi. Ancak daha sonra, savaş nedeniyle ilan edilen sıkı yönetim döneminde tarafından İstanbul'da sürülüyor, Adana'da oturma-

Selim Turan
(1941)
"Bodrum"
(Solda)

Zeki Kocamenni
(1938)
"Rize'de
Küçük
Çay
Ziraatı"
(Sağda)

Cemal Tollu
"Antalya
Ziraat
İstasyonu"
(Solda)

Şeref Akdik
(1943)
"Gümüştane"
(Sağda)

ya zorlanıyor. Buna karşılık eserleri sergilerden çıkarılmıyor.

-Çok ilginç.

Murat Ural: Evet ama çok sürpriz değil. 1945-46'lara kadar, Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı sırasında böyle durumlara rastlanabiliyor. Gezi- lere seçilenlerin içinde Akademi hoca kadrosu he- men tümüyle var. Ayrıca o dönemlerde lise ve orta- okullarda resim öğretmenliği yapan, ancak kendini kabul ettirmiş sanatçılar da var. Üç kadın ressam seçilmiş. İlginç olan iki Akademi öğrencisi de gezi- lere katılıyor: Selim Turan ve Avni Arbaş. Turan 26, Arbaş 23 yaşında ve en genç sanatçı. Avni Arbaş gezilere, Hasan Ali Yücel istediği için katılabildikle- rini söylemişti. Akla çok aykırı değil. Çünkü Hasan Ali Yücel, bakanlığı döneminde sanat ve edebiyat çevreleriyle çok yakın ilişkiler içinde.

-Gidilecek il nasıl seçiliyor? Bir program var mı?

Murat Ural: Seçimlerin kura ile yapıldığı bilgi- leri var. Ancak yıllara göre gidilen illere bakıldığın- da illerin seçildiğini söylemek pek mümkün değil. Çünkü ilk üç yıl Doğu Anadolu'da gidilen il sayısı üç, son üç yıl içinde ise on. Hatta on üç Doğu vıla- yetinden altısına son sene gidilmiş. Aynı şekilde Güneydoğu Anadolu'da ilk üç yıl sadece bir, son üç yıl ise dört ile gidilmiş. İlk yıl bütün bölgelere sanat- çı gönderilmiş, ikinci yıl İç Anadolu ve Karadeniz'e üçer sanatçı gönderilirken Güneydoğu Anadolu'ya kimse gitmemiş. Üçüncü yıl Akdeniz'e üç, Karade- niz'e dört sanatçı giderken Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya kimse gitmemiş. Tabii bunlar rastlantı

olabilir. İlk dört sene, her yıl on sanatçı ve on il se- çiliyor. Ancak 1952'de birden sayı on dörde çıkıyor. Sanki geziler hızla tamamlanmak isteniyor. Son se- ne de on bir il seçiliyor ve program tamamlanıyor. Buna bakılırsa ilk seneler belli bir program var gibi- dir. Yani gidilecek il sayısı bellidir. Bu durumda ön- ce iller ve sanatçılar ayrı ayrı belirlenip, son kura yoluyla eşleştiriliyorlardı diyebiliriz.

-Yani pek kayırma yok gibi?

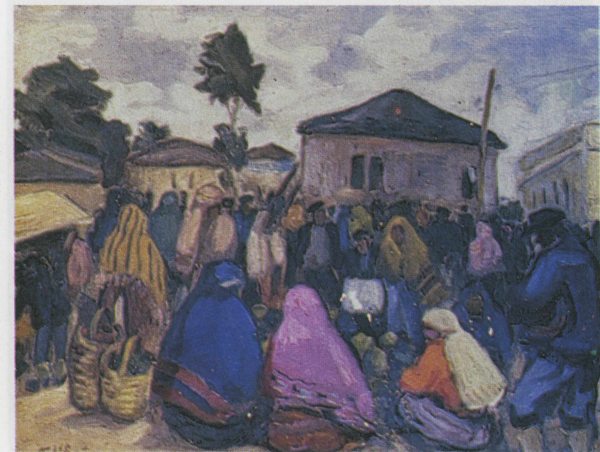
Murat Ural: İki istisna dışında herkes oturdu- ğu ilden başka bir yere gidiyor. İstisnalar İbrahim Çallı ve Refik Epikman'dır. Çallı, İstanbul'da görev- lendiriliyor. Ada ve Boğazlardan resimler yapıyor. Belki de gitmeden evinde, daha önceki eskizlerin- den yapıyor. Bu görevlendirme, yapılan kuranın bir cilvesi değilse, Çallı'nın yaşından ve ağırlığından dolayı olmalıdır.

-Sanatçı seçildikten sonra ne oluyor?

Murat Ural: Seçilen sanatçılara bildirim, "CHP Halkevleri Reisliği" tarafından yapılıyor. Sa- natçı bir gün, bir davet mektubu alıyor. Kendisine "CHP Genel Sekreterliği tarafından tertip edilen

Eşref Üren
(1942)
"Buğday
Yıkayan
Kadınlar"
(Solda)

Elif Naci
(1940)
"Çarşamba'nı
n Çarşambası
(Yanda)

Yurt Gezisi seyahatinde, ... bölgesine tefrik edildiğiniz, iyane ayrıldığı" bildiriliyor. Mektubun arkasında bir de "talimatname" gönderiliyor. Bu talimatnamede neler olduğunu tam bilemiyoruz. İstanbul'da oturanlar için Akademi, aracılık ediyor. Evrak işlerini takip ediyor, sanatçılar dönüşlerinde de resimlerini Akademi'ye teslim ediyor. Resimler daha sonra Ankara'ya gönderiliyor.

-Yani gezi bir görev gibi sanatçıya veriliyor.

Murat Ural: Bildirimler ve uygulanan prosedürlere bakılırsa böyle denebilir. Zaten büyük kısmı devlet memuru. Ancak Refia Edren o sırada çalışmıyor, ama ona da aynı prosedür uygulanıyor. Üslup aynı.

-Peki gitmem diyen ya da gitmeyen oluyor mu?

Murat Ural: Bu yönde bir bilgiye rastlamadık. Gitmem demek herhalde zor olmalıdır. Çünkü bu, Cumhuriyet'in verdiği bir görev. O günlerde Cumhuriyet heyecanının henüz kaybolmadığını düşünmek gerekir. Ancak gitmek istemeyen bir kişi herhalde bir mazeret bulabilirdi. Ancak böyle bir örneğe rastlamadık. Basında yer alan haberler ve sanatçıların yazdıklarına göre geziler, ressamlar arasında ilgiyle karşılanmış. Zaten önemli bir kısmı açık hava ressamıdır. Gezileri daha isteksizce karşılayacak olanların, o sıralarda modern resim anlayışlarını savunan daha çok atölye çalışması yapan sanatçılar, örneğin D Grubu'nun sanatçıları olabile-

Eşref Üren
"Ağrı"

Bedri Rahmi
"Edirne
Muradiye' de
Kahve"

ceği akla gelir. Ancak onların da hemen hepsi bu gezilere, hatta bazıları iki defa katılmışlardır. İlginçtir ki sonuçta bu gezilerin, zaten açık havada çalışan peyzaj ressamlarından daha çok bu ikinci grup üzerinde etkili olduğu ileri sürülebilir.

-Devletin sağladığı maddi koşullar nelerdir?

Murat Ural: Gidenlerin yol paraları karşılanıyor. Ayrıca üç yüz lira peşin harcırah veriliyor.

-Bu önemli bir miktar mıdır?

Murat Ural: Bedri Rahmi, çok önemli değildi diyor ama geziden dokuz yıl sonra Akademi hocası olarak eline ancak iki yüz altmış lira geçtiğini söylediğine göre, önemli bir rakam olmalı. Eğer Yurt Gezilerine katılmak için bu paranın maddi bir teşvik edici rolü oynadığını sanıyorsanız, bu ölçüde önemli olduğu da söylenemez. Kuşkusuz teşvik edici bir yanı vardır. Ancak bu yanı abartarak ve genelleştirerek sanatçıların resim yapma heveslerinin etkisi ve önemi gölgelenmemelidir. Daha gerçekçi bir açıklama, "Oh ne ala hem resim yapıyorum hem de devlet üstüne para veriyor" olabilir. Çünkü bazı gezilerde sanatçılara arkadaşlarının para almadan eşlik ettiklerini de görüyoruz. Ayrıca her yıl yapılanlar arasında on eser derecelendiriliyor ve ödül veriliyor. Ayrıca Maarif Vekaleti de her sanatçıdan bir-iki eser satın alıyor. Bunlar da dikkate alınırsa sanatçının eline üç yüz liradan çok daha fazla para geçiyor. Ancak ne kadar geçerse geçsin, en fazla alacağı evinin bir senelik kira parasıdır. Esas olan, sanatçıların Yurt Gezileri ile devletten olanaklarını kullanarak tek başlarına çok zor gerçekleştirebilecekleri olanaklara kavuşmuş olmalarıdır.

-Sanatçı gittiği yerde neler yapıyor?

Murat Ural: Önce gidiş bir macera... Hele Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya gidenler için. Tren daha Erzurum'a ulaşmamış. Güney'de Diyarbakır'a kadar tren var. Otobüs falan yok. En lüks taşıt aracı kamyon. Kışın çoğu yerde kızak kullanılıyor. Savaş yılları olduğu da unutulmamalı. Karadeniz, Marmara ve Ege ulaşımı vapurla yapılıyor. Tabii yolculuğu bugünkü zaman ve konfor koşullarıyla düşünmek gerekiyor. O sıralarda mesela Erzurum'a bir haftada gitmek iyi bir yolculuk sayılabilir. Hele bir de kamyonun şoför mahallinde bulunmuşsa bu bayağı konforlu bir seyahat bile sayılabilir. Bir yerde, bir hafta vasıta beklemek olağan sayılabilirdi. Mola verdikleri yerlerde resim de yapıyorlardı. Hatta bazı ressamın gittikleri illerde yaptıkları resimleri değil de mola verdikleri yerlerde yaptıkları resimleri bulduk. Ancak yine de bu seyahatların o kadar kolay olmadığını, Bedri Rahmi'nin otobüsle Çorum'a yaptığı yolculuğunu anlattığı bir anısından anlıyoruz. Ama sonuçta Hakkari'ye bile gidilmiştir. O yıllardaki Devlet Resim ve Heykel Sergileri'ne bakılırsa, sanatçıların zor koşullara rağmen Anadolu'da oldukça dolaştıkları söylenebilir. Hatta sanki Yurt Gezileri, sanatçıların seyahat isteklerini kabartmış, moda haline getirmiş bile denebilir.

-Gittikleri yerlerde nasıl karşılanıyorlar?

Murat Ural: Gittikleri yerlerde valilik ve halkevleri sanatçıya sahip çıkıyor. Kalacak yer bulunuyor. O günlerin zor koşullarında devletin olanaklarıyla köylere kasabalara gidebiliyorlar. O sıralarda

Cevat Develi
(1942)
"Gümüşhane"
(Solda)

Bedri Rahmi
"Muradiye' de
Sokak"
(Sağda)

Halkevleri faaliyetleri yaygınlaşmış durumda. Her ilde sanat çalışmaları var. Tiyatro ve resim çalışmaları yapılıyor. Bu olanakların bulunduğu illerde sanatçılar yerel bir çevre bulabiliyorlar. Mahalli sanatseverler, gelen "büyük" sanatçıya gereken ilgiyi gösteriyorlar. Resim kursları verenler de oluyor. "Resim Nedir?" gibi bir isim altında, bilgilendirici bir konferans da verilebiliyor. Yapılan resimler ilk kez orada sergileniyor. Mahalli basın ilgi gösteriyor. Geldiği, konferansı, sergisi hatta gittiği bile haber oluyor. Yani gidilen yerde olanaklar ölçüsünde sanata karşı bir ilgi oluşuyor. Bu durum, tabii olanakları biraz gelişmiş yöreler için söz konusu. Savaş yılları içinde, aynı zamanda ülkede büyük bir sıkıntı, hatta yoksulluk var. Özellikle Doğu Anadolu'da bu olanaklar çok sınırlı. Devletin sağladığı olanaklarla dolaşılabilir. Ancak köye jandarmayla gidilince, o zamana kadar ressam görmemiş köylü tabii uzak duruyor. Ancak bu istisnalar dışında ve arada "casus" kuşkusuyla karakola götürülseler de 55-60 yıl öncesinin Türkiye'sinde rahat çalışabiliyorlar. Refia Edren, kadın olmasına rağmen Ordu'da resim yaparken hiç rahatsız edilmediğini, tam tersine ilgi gördüğünü söylüyor.

-Sanatçı rahat çalışıyor, diyorsunuz ama bir yandan da sıkıntı ve yoksulluktan söz ettiniz. Bunları da yapabiliyorlar mı?

Murat Ural: Bilinen ya da sadece adları bilinen resimlere bakarsak ressamlar daha çok kent, kır ve köy manzaraları resmetmişler. Aynı zamanda otantik ve folklorik özellikleri yansıtan resimler de var. İlk gezide daha çok manzara yapılmıştır. Sadece Erzurum'a giden Hamit Görele, portre, hem de kadın portreleri yapmıştır. Bundan sonraki gezilerde portre de yapılmaya başlanmıştır. Bu resimler arasında "sosyal gerçeklik" diyebileceğimiz resim pek yok. Sadece Abidin Dino'nun resimleri arasında "İşçi", "Köylü" gibi sınıfsal çağrışımlar yapan, "Harp" ve "Sulh" gibi soyut ve siyasi izlenimler veren resimler var.

Bir de Malik Aksel'in Sivas'ta yaptığı "Kale Mahallesi"nde yoksulluğun oldukça açık olarak gösterildiğini görüyoruz.

-Bir tür sınırlandırmadan, sansürden söz edilebilir mi?

Murat Ural: Açık olarak böyle bir sınırlandırma yok. Yani devlet, giden sanatçıya, şöyle şöyle

resim yapacaksınız diye bir talimat vermiyor. Ancak, elbette tarif edilen amaç, onlardan neler beklendiğini de gösteriyor. Onlardan beklenen, yoksullukların değil yurdun kentlerinin, doğasının ve insanının gösterilmesidir. Ayrıca resmi organlarda yapılan eleştiriler, ödüllendirmeler de onlara nasıl resim yapmaları konusunda verilen mesajlar olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda dolaylı bir etkilemeyle yaratılmış bir oto-sansürden söz edilebilir. Ancak bu noktada kritik olan husus şudur: Ressamlarımız da o sıralarda "sosyal konuların" resim malzemesi olabileceği konusunda bir anlayışa sahip değildir. Böyle bir anlayışın ancak 1943'ten sonra "Yeniler Grubu" ile tartışılmaya başlandığı unutulmamalı. Bütün bu dönemler boyunca sanatçıların, Devlet Resim ve Heykel Sergilerine verdikleri resimler de Yurt Gezileri resimlerinden çok farklı değildir. Daha önemlisi, ressamların daha özgür olabilecekleri kabul edilebilecek özel veya grup sergilerinde de yapılan resimler, sınırlı sayıdaki nü'ler ve biçim ve teknik denemeler dışında devlete sunulan resimlerden çok farklı değildir. Dolayısıyla tam bir oto-sansürden de söz edilemez. Sorun daha çok sanatsal kavrayış, anlayış ve ilgiyle ilişkilidir. Tabii bu da Türk resminin içinde bulunduğu durumun bir sonucudur. Örneğin Avni Arbaş'ın Siirt izlenimlerinin izlerini, bitlerini temizleyen insanları, yıllar sonra Paris'te Mahmut Makal'ın "Bizim Köy"ünden esinlenerek yaptığı resimlerde bulmak olasıdır.

-Sanatçı çalışmaların tamamlayınca ne yapıyordunuz?

Murat Ural: İlk yıllarda belli bir resim teslim etmek zorunluluğu yoktu. Genellikle on resim veriyorlar. Ama ondört resim veren de var on veren de var. Gezilere yaz aylarında, genellikle Temmuz, Ağustos gibi gidiliyor. Bir ayla üç ay arasında kalınıyor. Sanatçı bu arada eskizler yapıyor, ancak daha çok küçük boyutlu resimler çalışıyor. Büyük boyutlu resim yapmak, bunları taşımak zor. Döndükten sonra resimlerini teslim ediyor. Teslim edilen eserlerin veya bazılarının reddedilmesi diye bir bilgi yok. Yani sanatçı ne gönderirse kabul ediliyor. Ödül jürisi seçim yapıyor. Birinci, ikinci, üçüncü seçiliyor. Toplam on resme ödül veriliyor. Bu arada Maalif Vekaleti için de her sanatçıdan bir-iki resim seçiliyor. Maalif Vekaleti de bu resimleri satın alıyor. Kalan resimler CHP'nin malı oluyor ve sergileniyor.

-Geziler boyunca ne kadar resim yapılıyor?
675 resim yapıldığı söyleniyor.

Murat Ural: 675 resim sadece CHP'nin aldıkları ve sergilenenler. Bunların tam sayısını ve isimlerini 1944 yılında yapılan toplu sergi kataloğundan biliyoruz. Ancak Maarif Vekaleti'nin satın aldıkları da var. 1938 yılında ilk geziden satın alınanları biliyoruz. Bunlar sergilenen resimler arasında yok. Maarif Vekaleti, bu resimleri daha sonraki yıllarda İstanbul'da açılan müzeye gönderiyor. Bunu belgeleyebiliyoruz. Bu uygulama daha sonraki yıllarda devam etti mi bilmiyoruz. Ancak müzelerde bulunan ve daha sonraki yıllara ait olan bazı resimler, uygulamanın devam ettiğini düşündürüyor. Eğer devam ettiyse, yüz civarında resmin, Maarif Vekaleti tarafından satın alındığını söyleyebiliriz. Ayrıca Devlet Sergileri'nde Maarif Vekaleti, o zamanın kamu kuruluşları ve bankalarını, sergiden resim almaları için teşvik ediyor. Onlar için resim seçiyor. Bir anlamda resim almaları için zorluyor. Kamu kuruluşlarında bulunan, sergi listelerinde yer almayan ancak Yurt Gezileri'nde yapılmış olabilecek bazı resimler, bu uygulamanın Yurt Gezileri'nde de uygulanmış olabileceğini düşündürüyor. Tabii bunlar başka yollarla da kuruluşlara geçmiş olabilir. Sanatçılarda kalan resimler de var. Bunların sayısını

bilemiyoruz. Ayrıca, sanatçılar döndükten sonra bazı resimleri tekrar ve büyük boyutlu çalışmışlar. Böyle resimler bulduk. Daha sonraki yıllarda da ellerindeki eskizlerden tekrar çalışmışlar. 1939-1946 yılları arasında Devlet Resim Heykel Sergileri'nde, Yurt Gezileri'nde ya da sonrasında yapılmış elli resim belirledik. Bunların da Yurt Gezileri kapsamında ele alınması gerekiyor. Bütün bunlar hesaba katılırsa 675 resmin dışında 150'ye yakın Yurt Gezisi resmi olduğu söylenebilir. Dolayısıyla gerçek resim sayısı 800'ün üzerinde olmalıdır.

-Resimler nasıl sergileniyor?

Murat Ural: 1938 yılında yapılan gezilerin resimleri Mart 1939'da, Halkevleri'nin kuruluş yıldönümünde sergileniyor. Dolayısıyla sanatçılar döndükten sonra resimlerinin üzerinde çalışabiliyorlar. 1939 yılının Ekim ayında, ilk Devlet Resim ve Heykel Sergisi düzenleniyor. Aynı yıl Yurt Gezisine katılan sanatçıların eserleri de bu sergiye katılıyor. Yani 1939 yılında iki Yurt Gezisi sergisi bulunuyor. 1940 yılında da Yurt Gezisi Sergileri, Devlet Sergisi ile birlikte yapılıyor. Bu uygulamaya, sanatçılara, döndükten sonra resimleri üzerinde çalışmak veya eskizlerden yeni resimler yapmak için fazla zaman kalmadığı eleştirileri yapılıyor. Bunun üzerine Yurt Gezisi Sergileri'nin bir sonraki yıl Şubat ve Mart ay-

Sami Özveren
(1938)
"Mevlana
Türbesi"
(Solda)

larında, Halkevlerinin kuruluş yıldönümünde yapılması kararlaştırılıyor. Böylece sanatçıya, döndükten sonra çalışmak için zaman kalıyor. Ayrıca sanatçılardan, bir büyük boyutlu kompozisyon yapmaları isteniyor ve değişik kaynaklara göre en az altı veya on resim, kataloğa bakılırsa on olmalıdır, teslim etmeleri isteniyor. Buna göre 1941 yılında yapılan Yurt Gezisi Resimleri, 1942 yılının Şubat ve Mart aylarında, Halkevleri'nin kuruluş yıldönümünde sergileniyor. Halkevleri'nin 10. kuruluş yıldönümü olduğu için dört sene içinde yapılan resimlerin hepsi sergileniyor ve bir katalog yapılıyor. 1942 gezisinin sergisi 1943 yılında açıldıktan sonra, son gezinin resimleriyle birlikte bütün resimler toplu olarak Ankara Sergievi'nde sergileniyor. Bu serginin de kataloğu var ve elimizde kalan tek önemli belge. Çünkü 675 resmin tek tek adları yazılı.

-Demek ki 1944 yılında resimlerin hepsi duruyor.

Murat Ural: Evet. 1942-1944 katalogları karşılaştırıldığında, iki resim dışında bütün resimler duruyor.

-Peki, bu resimler nasıl kayboluyor?

Murat Ural: Buraya kadar Yurt Gezisi projesi başarıyla tamamlandı. Bundan sonra projenin ikinci aşaması başlıyor. Yani bu kez resimler Anadolu'da gezdirilecek. Böylece halk, hem resim sanatıyla tanışacak ve kendi dünyasını gösterdiği için ilgi duyacak, hem de yurdunu tanıyacaktır. Bu önemli. Çünkü o yıllarda yurdu görsel olarak insanlara tanıttak en önemli araç, film ve fotoğraftır. Ancak savaş yıllarında bu olanağın kullanılması çok sınırlıdır. Sinemalarda filmlerden önce gösterilen haber filmi ise daha çok siyaset ağırlıklıydı. "Sergi Komiseri" olarak görevlendirilen Akademi hocası ve ressam Zeki Kocamemi, 1944 yılının yaz aylarında, bütün resimleri Konya'ya götürüyor ve Halkevi'nde sergiliyor. Şehirde bir ay kalıyor. Bu arada resim kursları düzenliyor, resim yapıyor ve sergiliyor. Yani, Yurt Gezisi resimleriyle birlikte Konya'da kültürel bir etkinlik yaşanıyor. Sanırım bu projenin ikinci aşamasındaki uygulamanın bir denemesidir. Bu proje, o günün koşullarında inanılması güç bir düşüncenin eseridir. İnsanların bir yerden bir yere zorlukla gittiği koşullarda 675 resmi Anadolu'da dolaştırmaya kalkmak, çılgınca bir düşüncedir. Konya sergisi, ilk ve tek deneme olarak kalıyor. Bazı kaynaklarda resimlerin Bursa'ya götürüldüğü söyleniyorsa da bu konuda bilgiye rastlamadık. Yani, resimler Konya'dan Ankara'ya dönüyor. Bu tek uygulama, projenin uygulanamazlığının kanıtı sayılmamalıdır. Çünkü 1945 yılında gelindiğinde, Ankara'da siyasi durumlar değişmeye başlamıştır. CHP, ilk çok partili seçim denemesinden ağır darbeler alarak çıkmıştır. Savaş sonrasında Amerika ağırlıklı dünyasına uyum sağlamaya çalışmaktadır. Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı'ndan ayrılması, CHP yönetiminde köklü değişikliklerin işareti olur. CHP'nin, daha önceki dönemin en ayrıcalıklı çocuğu Köy Enstitülerini bile gözden çıkardığı bir süreç başlamıştır. Bu arada Yurt Gezisi resimleri de Atatürk Lisesi'nin bodrumunda unutulur. CHP'nin bu resimleri 150 bin liraya Maarif Vekaleti'ne satmak istediği, dönemin

Halil Dikmen
(1943)
"Tillo
Köyü
Siirt"
(Sağda)

min yeni Maarif Bakanı Reşat Şemsettin Sırer tarafından çok da ilgiyle karşılanmaz. Bu, dönemin noktası olur ve resimler kaderlerine terk edilir. Eğer bu olmasaydı, resimlerin önemli kısmı müzeye geçebilir, bugüne kalabilirdi. Sonra resimler oradan oraya taşınıyor. En sonunda Halkevleri'nin çatı altında yağmur, rutubet, toz-toprak ve farelere terk ediliyor. Bu arada önemli bir kısmı ciddi olarak tahrip oluyor. Bunu, resimleri 1947-1948 yıllarında gören Bedri Rahmi'nin tanıklığından biliyoruz. 1950 yılında iktidar değişiyor ve 1951 yılında Halkevleri kapatılıyor. Bundan sonra resimlerden haber alınmıyor. Malik Aksel'in anlattığına göre "kapanın elinde kalıyor" ve harap durumda olanlar da çok kuvvetli bir olasılıkla çöpe atılıyor veya yırtılıp yakılarak yok ediliyor. Bu olay, Türkiye sanat ve kültür tarihinde görülen en büyük yağma ve yok etme hareketidir. Kuşkusuz bu dönemde yok edilenler sadece Yurt Gezisi resimleri değil. Eğer araştırılırsa bu yok ediciliğin boyutlarının tahmin edilebileceklerin de çok ötesinde olduğu görülecek.

-Bir kültür kıymı gibi

Murat Ural: Daha çok Cumhuriyet'in modernizm düşüncesinden vahşi bir şekilde intikam alışı denebilir. Cumhuriyet'in seçkinciliğine karşın popülizm moda oluyor. Sanat ve kültür, devletin gözünde Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki önemini kaybediyor.

-Konumuza dönersek bugün Yurt Gezileri konusunda durum nedir?

Murat Ural: Cumhuriyet'in bu büyük projesi bugün tümüyle unutulmuştur diyebiliriz. Bu konuda yazılmış bir iki derleme makale, kitaplarda yer alan bir iki paragraf bu gerçeği ne yazık ki değiştiremi-

yor. Çünkü ne resimlerle ilgili ne de yazılı kaynaklarla ilgili bir belgeleme çalışması yapılmamıştır. Çünkü önemsenmemiştir. Doğru dürüst araştırma yapılmadan Yurt Gezilerinin çok da önemli olmadığı düşüncesi, sessiz bir şekilde hakim olmuştur.

-Peki önemli midir? Önemi nerededir?

Murat Ural: Şimdi bakılırsa ressam zaten peyzaj yapıyor. Gitmiş Bursa'da da yapmış. Üstelik de yapıtlarının en iyisi değil. O zaman Yurt Gezi'sinin ne önemi kalıyor diye düşünülüyor. Ya da yine bakıldığında sanatçı kübizm, konstrüktivizm, ekspresyonizm üzerine kafa yoruyor, atölyesinde araştırmalar yapıyor. Sonra gidip Yurt Gezisine katılıyor. Modern resim arayışlarını bırakıyor, bildiğimiz peyzaj, portre yapıyor ve dönüyor eski resmine. Yurt Gezisi sanki, adet yerini bulsun gibi oluyor. Yine önemsizleşiyor. Tabii bu açıklamalar, sanatçıların bu işe daha çok maddi nedenlerle katıldıklarını attan alta duyuruyor. Ancak bunlar doğru değil. Yurt Gezileri, Türk resim tarihi bakımından önemli bir yere sahip. Bizzat o dönemi yaşayan sanatçıların, 1950'lerle artık Batı'nın biçimsel etkilerinden oldukça uzaklaşmış, kendi yoluna girebilmiş özgün bir Türk resminden, sanatçı kişiliğini kazanmış ressamlardan söz edilebiliyorsa Yurt Gezilerinin bu geçişte önemli bir yer tuttuğunu söyleyebiliriz. Yurt Gezileri, resmin biçimsel arayışları içinde bulunan ve artık kendi resmini yapmak isteyen resamlara atölyelerinden çıkmak, akademik çalışmalarından uzaklaşarak ve doğayla karşı karşıya gelerek özgürce fırça sallamak olanağı sağlamıştır. Bunları da o sanatçılar söylüyor. Elbette ki döndükten sonra bu resimleri yapmamışlardır. Kendi istedikleri resmin peşine düşmüşlerdir. Yurt Gezileri resimle-

rinin tadı da özgürlüğü de renkliliği de buradadır. Kuşkusuz Yurt Gezilerinden herkes aynı şekilde etkilenmemiş olabilir. Hatta bazıları maddi düşüncelerle de geziye katılmış olabilirler. Ancak Yurt Gezileri'nden gerçekten etkilenenler ve daha sonraki dönemlerde de Türk resminin gelişmesinde, çok önemli roller oynamamışlardır. Yurt Gezilerinin gerçek öyküsü, sanırım, gezilere ilk kez katılan ve Çorum gezisinden çok etkilenen Bedri Rahmi'nin daha sonraki yıllarda yakasını bırakmayacak olan "Han" ve "Han Kahvesi" temasında bulunabilir. Sanatçı, yıllar boyunca ve önemli arayışlar içine girdiğinde, ortaya önce yeni bir "Han Kahvesi" resmi çıktığı görülüyor. Hatta son yaptığı resimlerden biri de Han Kahvesi'dir.

-Teşekkür ederiz

Murat Ural: İlginiz için ben teşekkür ederim.

Milli Reasürans, Cumhuriyet'in 75. Yıldönümü için kırk beş yıldır kayıp olan Yurt Gezisi Resimleri'ni çıkartacak, Cumhuriyet tarihinin en büyük sanat etkinliklerinden birisini belgeleyecek bir proje gerçekleştiriyor. Bu projenin nasıl gerçekleştirildiği konusunda, Milli Reasürans Sanat Galerisi yöneticisi Amelie Edgü ile görüştük.

-Yurt Gezileri'nde yapılan 675 resmin bugün nerede olduğunun bilinmediği söyleniyor. Projeye başlarken siz bu konuda neler biliyorsunuz?

Amelie Edgü: Bir yıl önce çalışmalara başlarken Yurt Gezileri, bizim için büyük bir soru işaretiydi. Elimizde daha önce yayınlanmış bir iki derleme makale, o yıllarda yayımlanan Güzel Sanatlar dergilerinde çıkmış bir iki değerlendirme yazısının ve on beş-yirmi kadar resmin siyah-beyaz basılmış

*Hamit Görele
(1938)
"Erzurum
Palandöken
Dağı"*

fotoğraflarından başka bir şey yoktu. Aslında bakılırsa Yurt Gezileriyle ilgili olarak bilinen hemen hemen bütün dökümanlar da bunlardı. Yeni bir bilinmeze doğru yola çıkıyorduk. Sonuçta ne bulabileceğimizi de bilmiyorduk. Bulabildiğimiz resimleri ve yazılı kaynakları belgeleyecek ve değerlendirecektik.

Projeyi yürütmek üzere, sanat danışmanımız Murat Ural'ın yöneticiliği altında, tarihçileri, Levent Çalıköğlü ve Halenir Katipoğlu'ndan oluşan bir ekiple yola koyulduk. Ayrıca belge ve arşiv araştırmaları için de iki araştırmacı çalışmaya başladı. Turan Erol, Ferit Edgü, İlhan Berk, geziye katılan sanatçıları ve eserleri değerlendirmeyi kabul ettiler. Yorum ve değerlendirmeleriyle bize yardımcı oldular.

-Siz bu resimlere ulaşmak ve belgelemek için nasıl bir yol izlediniz?

Amelie Edgü: Resimleri nasıl belirleyecek, nasıl bulacaktık? Hareket noktamız, 1944 yılında yapılan Yurt Gezisi Resimleri Toplu Sergisi'nin katoloğu oldu. 1943'te de bir katalog yayımlanmıştı. Ancak, bu katalogta 1943 yılında yapılan resimler yoktu. Bu kataloglar Yurt Gezileri'nden kalan en önemli belgelerdi. Bunlar olmasa Yurt Gezisi Resimleri tam bir sis perdesinin arkasında kalacaktı. Bu kataloglarda yıl yıl hangi sanatçının, hangi ile gittiği belirtiliyordu. Aynı zamanda sergilenen resimlerin isimleri de vardı. Elimizdeki en önemli veri 675 isimdi ve zorunlu olarak bu noktadan hareket ettik.

-Resimlerin nerelerde bulunabilecekleri belli miydi?

Amelie Edgü: Evet. Biz de önce bunu düşündük. Yurt Gezileri CHP ve Halkevleri tarafından düzenlendiği için en başta bunlara başvurmamız gerekiyordu. Yurt Gezileri'nde yapılan ve sergilenen resimler, CHP ve Halkevleri'ndeydi. Ancak buralarda ne bir resim ne de bir belge bulunabilirdi. 12 Eylül sonrasında CHP ve Halkevleri kapatıldığı zaman bütün belgeler de yok edilmişti. Kültür Bakanlığı'na bağlı müzelerde ve şehir galerilerinde, Mimar Sinan Üniversitesi'ne bağlı İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde, araştırmamızda ilk sırayı aldık. Bakanlık, araştırmamızda çok yardımcı oldu. Ankara ve İzmir müzelerinin yanı sıra Bolu, Konya, Antalya, Erzurum ve Urfa şehir galerilerinde de araştırma yaptık. Resimlerin bir kısmının ilgili olduğu ile gönderilmiş olduğunu var sayarak bütün illerin Kültür Müdürlükleri'ne bilgi verdik. Doğrusu sonuç pek parlak olmadı. Ancak on üç resim belirleyebildik. İstanbul resim ve Heykel Müzesi'nde on resim vardı. En umutlu olduğumuz kaynaklarda toplam yirmi üç resim bulabilmiştik. Bu durum işimizin sandığımızdan daha zor olacağını gösteriyordu. Belki de gerçekten, bazı dostlarımızın söylediği gibi hiç bir şey bulamayacaktık.

-Bu durumda resimlerin müzelere girmediğini söyleyebilir miyiz?

Murat Ural: Ne yazık ki bu büyük ölçüde doğru. Millî Eğitim Bakanlığı'nın satın aldığı resimleri müzelerde bulabildik. Ancak sergilenen resimler dağınıktı ve bir kısmı da yok olmuştu. Ancak Anka-

Şeref Akdik
(1943)
"Erzincan
Kemah
Kalesi"

ra'daki Harita Genel Komutanlığı Müzesi'nde toplu bir koleksiyon var. Bu resimlerden Eşref Üren'in sergisini ve kitabını hazırlarken onun bir yazısı nedeniyle haberdar olmuştu. Hatta Harita Genel Komutanlığı Müzesi'ne gidip, Eşref Üren'in resimlerini aramıştık. Ama Yurt Gezileri'nde yaptığı yirmi beş resimden sadece biri oradaydı. Komutanlık çok yardımcı oldu. Müzedeki resimleri inceledik ve yirmi iki adet resim belirledik. Böylece kırk beş resme ulaştık. Ancak, bunlar zaten el altındakilerdi. Geride 630 resim vardı.

-Aslında yapılanlar daha fazla galiba. Murat Ural bu sayının gerçekte 800'ün üzerinde olabileceğini söylüyor.

Amelie Edgü: Doğrudur. Yapılan resim 675'in çok üzerindedir. Biz de bunu, çalışmalar ilerledikçe anladık. İlk Devlet Resim Heykel sergilerinde, Maarif Vekaleti dereceye giren ve seçilen bazı eserleri satın alırken, bazılarını da almaları için kamu bankalarına tavsiye ettiğini biliyorduk. Dolayısıyla Yurt Gezileri resimlerinin de bir kısmı kamu bankalarında olabilir. Araştırmamızın sonunda sadece Merkez ve Ziraat bankalarında toplam üç resim bulabildik. Bankalardan ise bir sonuç almak fevkalade zordu ve yıllar istiyordu. Çünkü ellerinde sanat varlıkları belgelenmiş değil. Ancak bazı çalışmalara başladığımızı memnuniyetle gördük. Maliye Bakanlığı, basında çıkan haberlerden sonra, kendileri başvurarak koleksiyonlarında Yurt Gezisi'nden olabilecek iki resim bulunduğunu bildirdiler. Turgut Zaim, bir yazısında, bir resminin Dışişleri Bakanlığı'nın Almanya'daki konsolosluklarından birinde olduğunu yazıyordu. Konsolosluk bu bilgiyi doğrulamadı. Dışişleri Bakanlığı'na başvurularımız ise ne yazık ki ilgisizlikle karşılandı. Devlet kurumlarındaki eserlerin belirlenebilmesi için ne yazık ki çok daha uzun zaman gerekiyor.

-Başka nereleri aradınız?

Amelie Edgü: Dağılan resimler zaman içinde özel koleksiyonlara geçmişti. Önde gelen koleksiyonları ve son yirmi yılın müzayedelerini taradık. Koleksiyonerler ve galerilerden çok yardım gördük. Sonuçta Kamu koleksiyonlarında ve özel koleksiyonlarda, altmışa yakın resim belirleyebildik. Bir yıllık çalışmamızın sonucunda ancak 100 civarında resmi belgeleyebilmiştik.